

DET KULTUR- REVOLUTION- NÆRE DRØMME- LAND

- en analyse af danske rejseberetninger fra kulturrevolutionens Kina 1966-1976

Af Erik Kjærgaard

Den Kinesiske Kulturrevolution undergik omkring 1976 en markant metamorfose fra kært barn til skøgeunge. Det er derfor let – og for nogle endda opportunt – at forglemme, at revolutionen i en årrække satte sit præg på dele af den radikale danske arbejderbevægelse og dens intellektuelle pro-selytter. Med afsæt i danske rejseberetninger fra Kulturrevolutionens Kina i perioden 1966-76 forsøger artiklen at blottlægge de dybereliggende årsager til fascinationen, der både omfatter kinesernes systematiske manipulation med de rejsende og forfatterernes ideologiske selvbedrag.

Det var først i Den Store Proletariske Kulturrevolution (fremover KR) æra 1966-76, at Kina for alvor satte sit præg på en større gruppe danskere. Og endda først i begyndelsen af 1970'erne, hvor informationsmængden om landet steg, og Folkerepublikken blev lettere tilgængelig for tilrejsende. Det hænger igen sammen med storpolitiske forhold, idet de sino-amerikanske tilnærmelser havde tendens til at afdæmonisere Kina og popularisere fascinationen af riget i midten. På den internationale arena udtalte Verdenssundhedsorganisationen sig således rosende om Kinas sundhedsmæssige præstationer, akkurat som Verdensbanken måtte anerkende Folkerepublikkens sociale bestræbelser, der havde skabt et af verdens mest egalitære samfund. Komparationer med andre ulande (oftest Indien) faldt næsten altid ud til Kinas fordel, idet landet formåede at dække befolkningens elementære behov. Den danske fascination af KR var ligeså bredt et fænomen, der bragte politiske og økonomiske topfigurer på banen: På baggrund af en officiel rejse i 1973 udtrykte udenrigsminister K. B. Andersen beundring for Kinas sociale fremskridt. Det samme var tilfældet for ØK's direktør Mogens Pagh, der tilmed havde rosede ord til overs for de civiliserede og gæstfrie kinesere. Meget tyder på, at de to herrers lovprisning af KR's Kina ikke alene kan tilskrives diplomatisk tæft og økonomisk vinding men lige så meget må tages som udtryk for, at Kina nærmest var fasionabel i første halvdel af 1970'erne. Selvom begrebet tidsånd er belastet af hegelianske konnotationer, antyder det glimrende, hvorfor fascinationen satte sig igennem bag om ryggen på (social)liberale politikere og fremtrædende erhvervsfolk.

Forinden havde det kulturrevolutionære drømmeland dog tiltrukket sig stor opmærksomhed hos en lille, men signifikant gruppe af venstreintellektuelle, der lod sig inspirere af KR's reformer og dynamik. Efter 1968 blev modkulturen institutionaliseret i mangfoldige partier og organisationer, som indgik i det ny

venstre. Radikalisterne kunne ikke alene vælge politisk tilhørsforhold mellem de etablerede partier SF og VS, men desuden mellem en række partiforberejede organisationer som det trotskistiske Revolutionære Socialisters Forbund og de konkurrerende marxistiske-leninistiske grupperinger, Kommunistiske Arbejdere Marxister-Leninister, Marxistisk Leninistisk Forbund (MLF) og Kommunistisk Forbund Marxister Leninister (KFML). Talrige organisationer vidnede om, at mange ønskede at være høvdinge for de samme indianere. Først i 1974 blev MLF indrullet i KFML, der i 1976 blev omdannet til KAP, hvilket var en postgang for sent i forhold til udviklingen i Kina. Partiet opnåede aldrig samme position som DKP, der – i modsætning til de mange studentikose foreninger – kunne sole sig i sin autoritet som rigtigt arbejderparti. For mindre dogmatisk anlagte radikalister eksisterede der udover generelle solidaritetsbevægelser med den tredje verden en række specifikke foreninger som solidariserede sig med KR's Kina. Det gjaldt skolesamfundet Tvind, Foreningen Venskab med Kina og Selskabet for Kulturel Forbindelse med Kina, der i 1973 blev omdannet til Venskabsforbundet Danmark-Kina.

Når KR vakte genklang hos denne synlige gruppe af venstreorienterede, var det ikke mindst på baggrund af datidens ideologiske univers, hvor den kommunistiske konflikt mellem Sovjetunionen og Kina indtog en prominent position. Efterhånden som Det Kinesiske Kommunistiske Partis (KKP) særegne ideologi ikke længere lod sig fornægte, udviklede et modkulturelt miljø et positivt syn på Folkerepublikken, som stod i modsætning til de etablerede kommunistpartiers forkærlighed for Sovjetunionen. Den radikale fascination steg for alvor under Det Store Spring Fremad 1956-58 og under KR 1966-69 for at toppe i sidste halvdel af KR's æra. Når de to begivenheder tiltrak sig særlig interesse, var det fordi, de blev anset som kulminationen på en lang række maoistiske kampagner, som siden befrielseskrigen havde mærket land og folk.

Kulturrevolutionære tømmermænd

Revolutionære bevægelers tiltrækningskraft varer imidlertid ikke evigt. Allerede da det maoistiske regimes selvsikre facade begyndte at krakelere efter Lin Biaos mystiske fald i 1971, der dog først kom til omverdenens kendskab efter måneders betænkningstid, blev der sat spørgsmålstegn ved KR's berettigelse. Efter arrestationen af Firebanden i 1976 fremgik det af kinesernes selvopgør, at drømmeland ikke var identisk med den skinbarlige virkelighed. Fremover fik den maoistiske elites statskup sammen med Kinas feudale politiske kultur ansvaret for KR's despoti, der ikke alene kostede talrige menneskeskæbner, men også førte samfundsudviklingen et stort spring tilbage. Især Kinas fortabte generation, der blev sendt på landet under KR, har siden givet udtryk for et skærende misforhold mellem vision og realitet i KR's Kina. Enkelte har skabt sig en international karriere i vesten ved at publicere erindringsbøger, der oftest bærer præg af at være skrevet i bagklogskabens komfortable lys. De tegner derfor tit stereotyp billeder af KR, der passer mistænkeligt godt ind i såvel postmaoistisk som antikinesisk propaganda. Mere pålidelige kilder dokumenterer imidlertid, at så mange kinesere blev fysisk og psykisk forulempede af KR's vold, at det bestialske nærmest tager sig ordinært ud. Også selvom det altid er lettere at finde krænkede ofre end angrende bøddler.

For vestlige Kina-entusiaster fandt syndefaldet ligeledes sted, da de efter 1976 blev tvunget til at forholde sig til den officielle kinesiske kritik. Sympatisørerne måtte modstræbende sande, at KR havde været et regulært statskup drevet af tidligere idealiserede kadrers magtbegær og domineret af en usmagelig personkult. De blev ligeledes tvunget til at erkende, at KR havde ført til et sandt voldsregime, der åd sine egne børn. Hvad der for fjerne beundrere havde været en smuk ideologisk fantasi, dækkede for nære aktører over en traumatisk oplevelse. Vestlige medløbere havde derfor god grund til at føle sig misbrugte og forladte, da smukke socialistiske paroler

endnu engang blot viste sig at være kamuflage for magtpolitiske ambitioner.

For udlændingenes vedkommende kom skuffelsen til udtryk i selvransagende bekendelseslitteratur, der lagde afstand til tidligere tiders skønmaleri. Når der imidlertid ikke er kødannelse ved den historiske håndvask, er det fordi, selvransagelsen er både smertefuld og pinagtig. Der eksisterer samtidig en latent risiko for efterrationalisering, overeksponering og forveksling af ens eget illusionstab med verdens tilstand. Skyldfølelse får ofte de frafaldne konvertitter til at gå fra et ekstrem til et andet, hvorved politik forvandles til religion og holdningsskift til konfession.

Navnlig efter den kolde krigs ophør har der i dagspressen været udkæmpet et slag om efterkrigstidens historieskrivning og dermed om vores kollektive erindring. Ikke mindst venstrefløjens forhold til kommunistiske regimer fra ungdomsoprøret og fremefter er sat på dagsordenen. Borgerlige historierevisionister erklærer, at historieopgøret handler om demokratiets fremtid, da venstreintellektuelles forræderi mod vestlige demokratier og fascination af totalitære regimer udgjorde en hidtil undervurderet sikkerhedsrisiko. Venstreorienterede akademikere tyranniserede samtidig universiteterne gennem ensretning og gruppepres. Da de led af manglende realitetssans, deltog de i et intellektuelt amokløberi, der gav sig udslag i antisemitisme, flirteri med terror og kriminel blindhed for kommunistisk vold. Venstreintellektuelle bør derfor erkende, at de skændte kommunismens ofre og stilles til regnskab for deres uansvarlige ytringer. Den påfaldende tavshed hos den tidligere så højtråbende venstrefløj bestyrker indtrykket af, at de nyttige idioter er moralsk anløbne og har valgt et opportunt hukommelsestab, som vidner om fortrængning.

Venstreintellektuelle har taget til genmæle med et lignende patos som historierevisionisterne. Dog i mindre omfang, da de ikke anerkender debatten, der for dem tager sig ud som en personlig smædekampagne og et reaktionært korstog. De påpeger, at revisionisternes nidkært indsamlede og løsrevne citater giver

associationer til Kominterns arkiv. At deres historiske moraliseren er præget af efterrationalisering, fordomsfuld ensidighed, forsinket koldkrigstænkning og mccarthyisme. Historierevisionisterne ignorerer derfor venstrefløjens fragmentering og ungdomsoprørets anti-autoritære impuls samt højrefløjens og USA's mange forbrydelser – særligt i forbindelse med Vietnamkrigen. Da nogle af de fremmeste revisionister ydermere fortier deres egen politiske fortid på venstrefløjens, virker de utroværdige.

Ovenstående kortfattede parafrasering af flere års avisdebat giver forhåbentligt indtryk af polemikkens karakter. Det virker, som om alle er fastlåst i positioner, der gentages til ulidelighed af Tordenskjolds soldater. Hvad der mangler, er gensidig respekt og egentlig dialog. Nutidens omfattende og mere troværdige kildemateriale har derfor ikke umiddelbart givet sig udslag i en debat på et højere niveau end tidligere, men snarere i en sælsom historisk spejlvending, hvor information og misinformation har byttet etiketter.

Den analytiske ramme

I kraft af problematikens politiske karakter og polemiske anstrøg ønsker jeg at præcisere, at mit formål ikke er at afregne med tidligere tiders skønskriftmalere. Jeg ytrer i stedet en stille undren over, hvorfor netop KR, som forårsagede død og ødelæggelse i et hidtil uset omfang i det kinesiske samfund, kunne få nogle af datidens skarpeste samfundsrevsere til at deponere deres kritiske sans i Beijing. Ved at sætte forståelse i centrum frem for fordømmelse håber jeg at trænge dybere ind i fascinationens årsager og mekanismer end dagbladernes koldkrigeriske historierevisionister.

Rejseberetninger

Som kilder inddrager jeg alle dansk publicerede rejseberetninger i bogform fra perioden 1966-1976, der enten direkte eller indirekte refererer til rejser i samme tidsrum¹. Når tidsrammen fastsættes til KR's æra og ikke til

De danske grupper var både på besøg i landsbyerne og på fabrikker, hvor en ledende kadre redegjorde for det daglige arbejde. På denne fabrik er ophængt vægviser, som var et vigtigt led i undervisningen af arbejderne i Marxismen-Leninismen. Det var de kinesiske fagforeningers vigtigste opgave at få arbejdere og funktionærer til at studere for at højne den politiske bevidsthed. (ABA)

KR's samtid, er det udtryk for, at der eksisterer en tidsforskydning mellem historiske begivenheder i Kina og formidling af rejseindtryk i Danmark. KR's fascination var således på ingen måde markant aftagende herhjemme inden skæbneåret 1976. Da i alt 34 rejseberetninger og et tilsvarende antal rejser indgår i analysen, er der grænser for artiklens detaljeringsgrad. Jeg vælger derfor primært at præsentere generelle tendenser ved kildematerialet frem for at fortabe mig i specifikke værker og individuelle forfatteres særtræk.

Når rejseberetninger fra KR's Kina var en væsentlig genre i samtidsdebatten, skyldes det navnlig, at informationsstrømmene (ellers) var systematisk begrænsede, censurerede og politiserede. Da beretningerne ydermere var baseret på øjenvidnebetragtninger fra (ofte prominente) vestlige besøgende, havde de et skær af autenticitet over sig, som intet andet kildemateriale besad. De bidrog derfor i høj grad til at

forme den offentlige mening om maoismen og KR's Kina, indtil den historiografiske kovenning gjorde det tydeligt for enhver, at vestlige intellektuelles selvsyn ikke borger for troværdighed, og at rejseberetninger ikke har nogen højere sandhedsværdi. I analytisk perspektiv er rejseberetninger ligeledes interessante, da de udgør enestående levn, der bedre end meget andet kildemateriale giver indblik i forfatternes erkendelsesinteresser. Hovedsageligt fordi genren ofte tildeler forfatterne en eksplisit rolle i teksterne og tillægger deres oplevelser af og meninger om rejsemålet stor betydning. Ikke alene den normative holdning til ude og hjemme men også den uundgåelige konfrontation mellem forfatternes forforståelse og oplevelse af rejsemålet skaber interessante kontraster. Det er paradoksalt nok, fordi rejseberetninger udsiger mere om forfatterne end om KR's Kina, at de udnævnes til kilder i mit studie af KR's fascination.

Interne og eksterne årsager til fascinationen

En del af forklaringen på de sværmeriske indtryk findes utvivlsomt i samtidens mangelfulde og utroværdige kildemateriale, der overlod meget til fantasien og indbød til selvstændig stillingtagen. Når det er sagt, skal det samtidig siges, at kritisk viden var tilgængelig. Årsagen til de rosenrøde Kina-skildringer er derfor i mindre grad mangel på end fravalg af information. For at begribe, hvorfor gæsterne havde tendens til at udnævne KR's Kina til drømmeland, er det nødvendigt at forstå fascinationen, som fundamentalt set kan være forårsaget af to typer af årsager: Dels af interne sociopsykologiske årsager og dels af eksterne institutionelle årsager. Førstnævnte årsager skaber ideologisk fantasi, som kan aflæses i de rejsendes selvbedrag. Begrebet ideologisk fantasi har rod i Slavoj Zizeks politologiske psykoanalyse, hvor ideologier er udtryk for en ubevidst objektivering af tro, der skaber en referenceramme, hvormed vi kan fortolke en kaotisk verden og forsøge at holde dens kontingens fra livet. Ideologisk fantasi er netop den mekanisme, der forhindrer os i at erkende uoverensstemmelser mellem vision og realitet ved at skjule det ideologiske projekts umulighed². Sidstnævnte årsager skaber gæstfrihedsteknikker, som kan aflæses i kinesernes manipulation. Begrebet har rod i Paul Hollanders sociologiske analyse af politiske pilgrimsrejser, hvor gæstfrihedsteknikker (min fordanskning af "the techniques of hospitality") er udtryk for kommunistiske regimers systematiske manipulation med de rejsende. Gæstfrihedsteknikkerne omhandler dels, hvad gæsten ser, og dels, hvordan han behandles, og kommer til udtryk i iscenesættelse og korrump³. Da distinktionen mellem de to typer af årsager har afgørende betydning for den analytiske ramme, præsenteres den grafisk i en figur. Figuren skal læses med forbehold, da illustrationen nødvendigvis forenkler problematikken. Blandt andet ved at angive entydige kausal-sammenhænge, som skaber et pædagogisk men også forførende overblik over virkelighedens mere komplekse relationer⁴.

Jeg antager således, at de rejsende i vidt omfang udelukkende så, hvad de skulle se. At de samtidig kun så, hvad de ville se, betvivler jeg ikke, hvorfor der eksisterede en form for korrespondance mellem de rejsendes selvbedrag og kinesernes manipulation. Tilbage er forklaringen på, hvorfor de ikke så det, de burde have set, hvilket netop er problematikens kerne.

Institutionelle gæstfrihedsteknikker

At grå hverdagsfortællinger ofte veg pladsen for farverige solstrålehistorier er derfor ikke alene forfatterens værk. Da rejsemålets politiske ledere havde ideologiske aktier i positive rejseindtryk, ønskede de for enhver pris at forhindre, at gæsterne kom hjem med og navnlig videreformidlede ufordelagtige rejseindtryk. Resultatet var en systematisk manipulation, som gik langt videre end til almindelig gæstfrihed og tendens til selveksp⁴onering. Rationalet bag gæstfrihedsteknikkerne er, at gæsterne projicerer positive rejseoplevelser over på rejsemålet og især på dets politiske system.

Iscenesættelse

I et totalitært samfund som KR's Kina havde iscenesættelsen særdeles gode kår. Primært fordi indrejserestriktioner gav såvel værtsorganisation som rejseledsagere en monopolistisk status. Ikke mindst i KR's samtid var det umådeligt vanskeligt for udlændinge at opnå det obligatoriske visum. Kun ved at blive inviteret som Folkerepublikkens officielle gæster kunne de gøre sig håb om at besøge drømmelandet. Da indrejsetilladelse ikke alene afhang af st⁴orpolitiske men også af personlige forhold, var det noget, man skulle gøre sig fortjent til. Restriktionerne førte let til selvcensur, idet kritiske ytringer før eller siden kunne få den kinesiske grænsebom til at gå ned, og – hvis det ikke var tilfældet – til eftercensur gennem de kinesiske repræsentationer i udlandet.

Når det lykkedes værtsfolkene kun at fremvise en udvalgt del af virkeligheden, skyldes

det især, at rejserne var forudplanlagte og gennemorganiserede. Gæsterne blev således ofte guidet rundt på færdigpakkede ture, som intet overlod til tilfældighederne. Rejseprogrammerne havde nærmest tendens til at umyndiggøre gæsterne, da rejseruter og -mål i vid udstrækning var programlagt. Hermed blev det ikke alene muligt at afskærme gæsterne fra utiltalende sider af den kinesiske virkelighed, men også at dirigere dem til iscenesatte rejsemål i form af modelinstitutioner. Der var derfor ikke kun geografisk men også institutionsmæssigt mange gengangere fra rejse til rejse, om end en vis tilpasning til deltagerne fandt sted. At især børnehaver var en typisk institution, fremgår af Koningsbergers kontroversielle men sigende afvisning: "Det lykkedes mig at slippe for at besøge børnehaven (det svarer omtrent til at sige nej tak, når ens venner spørger, om man vil se deres baby)..." (Hans Koningsberger: *Kina på godt og ondt*, Kbh. 1967, s. 70). Selv proceduren for hvert enkelt besøg var i høj grad standardiseret. Rejseprogrammet var endvidere så stramt, at det tog pusten fra de fleste gæster: "Guider og tolke så os helst pisket rundt fra den ene institution til den anden, og hele tiden havde vi mest lyst til at gå for os selv rundt i byernes gader. Sådanne slentreture blev der aldrig noget af, uvist af hvilken grund" (Sven Stigø: *Tak for sangen Kina*, Kbh. 1968, s. 75). De fandt snart sig selv i en tilstand af fysisk og psykisk udmattelse, der ikke fordrede kritisk refleksion: "Det er blevet en uhørt luksus bare at få lov at sidde lidt alene og strække benene og prøve at samle tankerne" (Jens Branner: *Kina i kulturrevolution – fodnoter fra en revolution der fortsætter*, Kbh. 1975, s. 97).

Eksemplariske besøgsmaal spillede en større rolle i iscenesættelsen end moderne potemkin-kulisser. Ifølge et udbredt marxistisk dogme hos såvel værter som gæster måtte basisinstitutioner (på landet) tiltrække sig størst opmærksomhed. Betydningen af et sådan frøperspektiv i landlige omgivelser fremgår blandt andet af følgende udtalelse, der kommenterer en rødgardists tilbagerapportering til beboerne i sin landsby: "Det er herude i Kinas karrige

indland man kan se hvor dybt revolutionen pløjer. For det er her – i en skolegård imellem løssbjergene sent en efterårsaften – at Kinas skæbne afgøres" (Gun Kessle & Jan Myrdal: *Kina – revolutionen går videre*, Kbh. 1972, s. 136). Det var derfor oplagt at etablere modelinstitutioner i form af produktionsbrigader og folkekommuner som Liu Lin og Dazhai, der blev feticherede besøgsmaal. Da det for gæsterne nærmest var umuligt at vurdere, hvor (a)typisk en given institution var, tillod de sig ofte at generalisere på et tyndt grundlag. Enten fordi de mente at have set et repræsentativt udsnit af, hvad der var at se, eller også fordi de mente at have set mere, end værtsfolkene havde vist dem. Det var yderligere fristende at generalisere på baggrund af et mønstereksempel i kraft af kommunismens udflydende distinktion mellem er og bør og nutid og fremtid, da modelinstitutioner i det perspektiv blot var udtryk for en legitim foregribelse af fremtiden.

Også de effektive og altid tilstedeværende rejseledsagere bidrog – sammen med gæsterne sproglige inkompetence – til iscenesættelsen ved at skabe et lukket univers omkring de rejsende og komme enhver spontanitet i forkøbet. Tolk og guide skærmede således gæsterne fra ubehagelige oplevelser. Ikke kun i forbindelse med at arrangere rejserne, men også i relation til uautoriserede kinesere og KR's pøbelvælde, der let kunne gøre livet surt for enhver højnæset besøgende. Da nogle af tolkene var attraktive kvinder, kunne deres blotte tilstedeværelse friste enkelte mænd, som imidlertid let blev skuffede i deres amourose tilnærmelser: "Med hensyn til sexuliv lykkedes det mig virkelig at lokke en af de kvindelige tolke til en tête-a-tête, men det var for, at vi i fred kunne snakke kulturrevolution" (Sven Stigø: *Tak for sangen Kina*, Kbh. 1968, s. 73). Afhængigheden af rejseledsagerne forhindrede imidlertid fri meningsudveksling, da befolkningen i højere grad end de tilrejsende var klar over, at værtsfolkene var systemets mænd. Ledsagernes konstante opmærksomhed satte desuden gæsterne i en taknemmelighedsgæld, som kun kunne tilba-

Et yndet og ofte anvendt motiv fra Kulturne revolutionen udsendt af det kinesiske nyhedsbureau: Revolutionære arbejdere vinker med "Maos lille røde". Her er det bilarbejdere fra Kinas bilfabrik nr. 1 fotograferet i 1968. (ABA)

Venskabsforbundet Danmark-Kina blev stiftet i 1952 med det formål "at styrke venskabet imellem det danske og det kinesiske folk ved at give en alsidig oplysning om forholdene i Kina..." Foreningen arrangerede mange medlemsrejser til Kina. Her ses en annonce for rejserne i foreningens blad "Danmark-Kina" i 1970'erne.

VDK REJSER TIL KINA 1979

Se løvrigt Danmark-Kina nr. 46, okt. 1978.

DF 603 VDK SENIORREJSE
Hovedsagelig for VDK-seniormedlemmer. Udrejse med den transsibiriske jernbane og med fly hjem. Afgang: 8. april — hjem: 8. maj. PEKING/TATUNG/TAIYUAN/SIAN/SHANGHAI/KWANGCHOW. 21 dage i Kina — tilmelding senest: 1. januar.

DF 607 VDK VENSABSREJSE
Med fly ud og hjem. Afgang: 26. juni — hjem: 19. juli. PEKING/SHANGHAI/HANGCHOW/SHAOSHAN/NANCHANG/KWANGCHOW. 20 dage i Kina — tilmelding senest: 1. januar.

DF 608 VDK VENSABSREJSE — ARBEJDERREJSEN
Med fly ud og hjem. Afgang: 26. juni — hjem: 20. juli. KWANGCHOW/SHANGHAI/SHENYANG/TALLEN/PEKING. 20 dage i Kina — tilmelding senest: 1. januar.

DF 609 VDK VENSABSREJSE — KVINDEGRUPPER
Med den transsibiriske jernbane ud og med fly hjem. Afgang: 1. juli — hjem: 31. juli. PEKING/HOFEI/SHANGHAI/HANGCHOW/KWANGCHOW. 18 dage i Kina — tilmelding senest: 1. januar.

DF 611 VDK VENSABSREJSE
Med den transsibiriske jernbane ud og med fly hjem. Afgang: 12. august — hjem: 11. september. PEKING/SHANGHAI/HANGCHOW/NANCHANG/KWANGCHOW. 21 dage i Kina — tilmelding senest: 1. februar.

DF 616 VDK VENSABSREJSE
Med den transsibiriske jernbane ud og med fly hjem. Afgang: 26. oktober — hjem: 22. november. PEKING/CHANGSHA/KWEILIN/NANNING/KWANGCHOW. 17 dage i Kina — tilmelding senest: 1. april.

DF 614 VDK VENSABSREJSE — LÅND- OG HAVEBRUG
Med fly ud og hjem. Afgang: 16. oktober — hjem: 6. november. PEKING/CHENGCHOW/WUHAN/KWEILIN/KWANGCHOW. 19 dage i Kina — tilmelding senest: 1. marts.

Grupperejser!

gebetales i form af ret adfærd. Den indebar ikke alene ærbødighed og åbenhed, men også et vist mål af passivitet som udtryk for fuld tilfredshed. Af den årsag kunne værterne med større eller mindre elegance omfortolke den

resterende virkelighed, hvilket netop var rejseledsagernes uofficielle hverv.

Når bevidsthed om iscenesættelse er fraværende i de fleste af samtidens rejseberetninger, skyldes det ikke alene manglende omtan-

ke, men også en overbevisning om, at en sådan bevidsthed dybest set var overflødig. Gæsterne antog i vid udstrækning, at kineserne intet havde at skjule: "Kineserne viser ikke altid det bedste, de har. De er ikke bange for at arrangere besøg til foretagender, som kun er andenklasser" (Marc Riboud: *Kina på vej*, Kbh. 1968, s. 16). Selv hvis værterne ikke altid lagde alle kort på bordet, så antog de rejsende, at de nok kunne stole på deres egne sanser. Særligt når gæsterne mente sig i stand til at se mere, end rejseledsagerne viste frem: "Ingen tvivl. Jeg har kun set, hvad jeg skulle se. Men jeg blev da ikke kørt til besigtigelserne med tilbundne øjne. Hvert vågent minut har jeg absorberet indtryk" (Klaus Mehnert: *Kina i dag – beretning og kommentar*, Kbh. 1975, s. 8). Af disse grunde findes der kun spredte vidnesbyrd om, at enkelte forfattere erkendte iscenesættelses-problematikken. Erkendelserne fik kun marginal betydning for det samlede billede, da de i såvel kvantitative som kvalitative termer var til at overse. De var i øvrigt sjældent signifikante for en hel rejseberetning og kunne ydermere negligeres under henvisning til forfatternes partiskhed.

Korrumpering

Rejseberetningerne vidner ligeledes om, at korrumpering indgik i det maoistiske regimes systematiske manipulation med de rejsende. Som officielle gæster nød de godt af en VIP-status, der var en statsmand værdig, om end den blev graderet efter hver enkelt rejses propagandaværdi. Statusen kom til syne i små og store begunstigelser af såvel fysisk som psykisk art. Komfortable transportmidler og luksuriøse hotelophold forsødede livet på de fleste rejser. Selv på maoistiske valfartssteder som Yanan oplevede gæsterne ingen primitive kår. Når ikke alle hoteller faldt i udlændingenes smag, var det fordi stemningen nogle gange mindede lidt rigeligt om et socialistisk kæmpeherberg. De mindst indfølelse besejgende efterlyste endvidere et pulserende natteliv. Især Shanghai, der tidligere var berømt for Asiens længste bar, kunne ikke leve

op til forventningerne, da gæsterne snarere fandt østens Moskva end orientens paradys. Koningsberger kunne således berette, at novicers hviskende forespørgsel efter kvinder fremkaldte følgende forudsigelige – men næppe tilfredsstillende – reaktion fra bartenderen: "Svaret lyder, at under marxismen-leninismen er kvinden ikke længere en genstand, der kan købes, og at et spil bordtennis er mindst lige så godt" (Hans Koningsberger: *Kina på godt og ondt*, Kbh. 1967, s. 53).

At de puritanske forhold ikke gjaldt ganens glæder, fremgår af beskrivelser af restaurationsbesøg og af det berømmelige kinesiske køkken. Sidstnævnte var efter vidnesbyrdene at dømme det vigtigste – og sikkert også det mest særegne kinesiske – indslag i korrumperingen. Detaljerigdommen er således på dette felt uhyre stor i mange af rejseberetningerne. Benovelsen gjaldt ikke alene eksotiske delikatesser og klassiske retter som pekingand. Selv europæiske måltider formåede kineserne at tilberede med et særligt orientalsk touch, der gjorde dem ukendelige: "Rigtignok var det de vante ingredienser; men så fornøjeligt pikant, afvekslende og spændende har jeg aldrig fået dem i Europa" (Lis Andersen: *Solopgang over Kina*, Århus 1968, s. 85). Da gæsterne sjældent kendte til kinesiske bordmanerer, kom de ofte til at forspise sig, hvilket for Lis Andersen havde civilisationskritisk brod: "I vor utålmodighed havde vi med vore danske grovædervaner båret os helt forkert ad ... Følgen af vor griskhed var, at vi efter de første retter følte os som velstoppede pekingænder, for hvem kan undlade at tage for sig af alle de herlige ting?" (Ibid., s. 85-86). De største madorgier fandt sted til officielle statsbanketter, der bidrog til at skabe en behagelig stemning. Nogle gange endda for behagelig, som når fri alkohol afstedkom pinlige optrin. Banketvante herrer fandt ikke sjældent større glæde i mere spartanske måltider, der emmede af bondegårdsromantik.

Arrangementer til ære for internationale gæster tog sin begyndelse ved grænsen, hvor flinke værtsfolk bød velkommen med forfriskninger og taler. De skabte en venskabelig

atmosfære og kunne endda forvandle indrejseformalia til en fornøjelse. Det samme mønster gentog sig utallige gange på gæsternes rundrejse, idet de ved hvert nyt besøg blev inviteret til velkomstreceptioner, hvor de blev tilbudt talrige kopper blomsterduftende te. Kulturelle arrangementer var et lige så obligatorisk indslag i programmet. De omfattede ikke alene professionelle opførelser af revolutionære operaer, men også forskellige former for folkekunst, der ofte var efterligninger af kanoniserede værker. Formålet med førstnævnte var hovedsageligt at imponere gæsterne og med sidstnævnte at give udtryk for styrets legitimitet. Til gengæld havde de danske gæster sjældent prestige nok til at nyde den særlige ære at blive personligt forestillet for KKP's øverste ledelse.

Allestedsnærværende gæstfrihed bidrog ligeledes til, at gæsterne følte sig hjemme under opholdene i det fjerne. Gæstfriheden fremgik ikke alene af rejseledsagernes konstante omsorg for de rejsendes velbefindende. Den kom også til syne i talrige glade ansigter og konstante hilsener, der formåede at krydse sproglige og kulturelle barrierer. Et standard syn var, at flokke af kinesere straks slap alt, de havde i hænderne, ved synet af gæsterne og gav sig til at klappe af dem. Da gæstfriheden virkede oprigtig, havde den tendens til at afkræfte al mistanke om iscenesættelse: "Disse mange åbne og ærlige ansigter, som stirrer ublufærdigt og opmærksomt – disse millioner af ansigter parate til smil vil vi aldrig glemme. Man kan da ikke piske eller true eller organisere spontan venlighed. Disse ansigter er systemets bedste argument..." (Sven Stigø: Tak for sangen Kina, Kbh. 1968, s. 149). Charmingende børn var afgjort de væsentligste aktører til at formidle et indtryk af oprigtig gæstfrihed, da kun få havde rygrad til at modstå deres uskyldige og spontane interesse: "Det er måske endda som om børn er sødere i Kina end andre steder. Måske fordi de er så artige. Hvordan de er blevet det, skal jeg ikke gøre mig klog på, men det er en iagttagelse, som også andre Kina-rejsende har gjort. Kinesiske børn slås ikke, skændes ikke og driller ikke hinanden" (Kurt Boelsgaard:

Østen er rød – Kina i kulturrevolutionens kritiske kaos, Kbh. 1967, s. 15). Selvom kun de færreste hævdede, at deres eksemplariske adfærd skyldtes den socialistiske opdragelse, lå konklusionen lige for.

Endskønt enkelte forfattere nu og da ytrede bevidsthed om at være ombejlede og forkælede, drog ingen politiske konsekvenser heraf. Korrumpningen forblev derfor i endnu højere grad end for iscenesættelsens vedkommende skjult for flertallet af gæsterne. De erkendte ikke, at konsekvensen var en afvæbnende taknemmelighedsgæld, der – snarere end ren og skær bestikkelse – fik en kritisk adfærd til at synes problematisk. I stedet høstede de korrumpningens frugter, som et tegn på kinesernes gæstfrihed og påskønnelse. Det var særligt tillokkende for venstreintellektuelle, der ofte følte sig marginaliseret i hjemlandet. På den baggrund er det lettere at forstå, hvorfor overraskende få forfattere sagde fra overfor den korrumpning, som gik så dårligt i spænd med kommunistiske lighedsprincipper. Først da eftertidens turister fik lov til at rejse rundt på egen hånd, måtte de sande, hvor indstuderet gæstfriheden havde været. Den kinesiske gæstfrihed viste sig da at være ligeså proportional med indholdet af ens pengepung som så mange andre steder i verden.

Ideologiske fantasier

Når kineserne havde held med at korrumpere gæsterne, var det fordi, de villigt lod sig korrumpere. Akkurat som kineserne kunne iscenesætte drømmelandet, fordi gæsterne ønskede at opleve dette forjættede rejsemål, som i højere grad fandtes i deres eget hjernesvind end i KR's Kina. For at forstå fascinationen af det imaginære Kina er det nødvendigt at opregne de gennemgående temaer, som indgår i projektionen, der er karakteriseret af en overvældende mangfoldighed. Drømmelandets utallige kvaliteter kan for mig at se bedst indfanges af to privilegerede begreber, der ligger (gemt) bag stort set alle konstruktioner, og som jeg af den årsag hævder strukturerer det imaginære Kina. Jeg betegner de to privilegerede begre-

ber kommunistisk rationalisme og kinesisk eksotisme. De giver anledning til to komplementære men ikke desto mindre integrerede ideologiske fantasier, som på tilsvarende vis kan benævnes rationalismens Kina og eksotismens Kina. Det er nødvendigt at accentuere, at kinesisk eksotisme på ingen måde indbefatter et ontologisk argument for, at Kina er eksotisk. Der er netop tale om en imaginær projektion, som alene står for forfatterens regning.

Kommunistisk rationalisme

Kommunistisk rationalisme tog afsæt i en radikal afskrivning af fortiden, der kom til udtryk på to måder: Dels i erklæret antifeudalisme, hvor alt gammelt blev ligestillet med arkaisk repression og dels i frasen de onde gamle dage, der opererer med befrielsesåret 1949 som en mytologisk milepæl mellem fortid og fremtid. Skolede marxister stillede sig imidlertid ikke tilfreds med begrebet de onde gamle dage. Selvom de supplerede kategorien med marxistisk historiefilosofi, forblev slutresultatet lige så reduktionistisk, idet den historiske materialisme fastholder, at forudgående perioder blot tjener som forberedelse til nutiden og i sidste instans til fremtiden. Maoisternes konsekvente opgør med tidligere tiders kosmologier blev derfor anset som en betingelse for KR's succes. Sinologer og kulturelt interesserede forfattere udtrykte imidlertid bekymring over den omfattende kulturelle destruktion, som fulgte af opgøret. Maoisterne iscenesatte derfor en kulturel restauration først i 1970'erne, der førte til opsigtsvækkende arkæologiske fund. Skønt propagandaen hævdede, at udgravningerne havde fundet sted under KR, fremkom nyhederne om disse først fra 1971 og fremefter. At der hovedsageligt var tale om international image-pleje fremgår af, at kultur-skattene hurtigt blev sendt på verdensturné.

Naturbeherskelsen er et mere samtids- og fremtidsorienteret indslag, der lige så meget omhandler Folkerepublikken som KR. Da maoismen i bogstaveligste forstand erklærede naturen krig, skulle de mobiliserede masser frigøre sig fra dens slaveri. Kommunisterne

iværksatte derfor en lang række naturbeherskelsesprojekter med dem selv i hovedrollen som utrættelige sociale ingeniører. Byboer blev med hakker og dynamit sat til at forvandle stenrige og gølge landskaber til frugtbar agerjord. At planering og kunstvanding nyttede, illustrerede mønsterbrigaden Dazhai, hvor lokale bønder i bogstaveligste forstand formåede at flytte bjerge og floder. Flodkontrol var et beslægtet tiltag, som forvandlede faretruende vandmasser til kontrollerede vand- og kraftreserver. Kampagnen mod skadedyr, der rettede sig mod de fire plager i form af fluer, myg, rotter og spurve (senere utøj), forekom umiddelbart mere kuriøs. Skønt mange forfattere trak på smilebåndet over kinesernes manuelle udryddelsesmetoder, bemærkede de, at kampagnen virkede: "Vi var i lavland, ved en flod. Midt i en by, i et agerland, og der var ikke én flue. Ikke én myg! Ikke én!" (Sven Stigø: Tak for sangen Kina, Kbh. 1968, s. 120).

Naturbeherskelsen førte til en lang række synlige materielle fremskridt, der tog sig indskutable ud. Endeløse rækker af opadgående kurver affødte en generel udviklingsoptimisme, der blandt andet kom til udtryk i en arbejderdelegations angst for at formidle uaktuelle rejseindtryk: "Vi fandt et land i særdeles hurtig udvikling – så hurtig, at det vi nu vil fortælle om sikkert delvis er forældet" (Venskabsforbundet Danmark-Kina: Arbejdere i Kina, Århus 1975, s. 6). KKP bekendte sig imidlertid ikke (længere) til en stalinistisk industrialiseringsmodel men udformede i stedet en særlig balanceret og decentraliseret industrialiseringsstrategi præget af kunsten at gå på to ben. At landbruget udgjorde basis medvirkede til at skabe en bæredygtig moderniseringsproces præget af helhjertede socialistiske løsninger frem for halvhjertede kapitalistiske ditto. Maoisterne udnyttede samtidig klassekampens dynamik ved at bekende sig til masselinien. Den frigav latente ressourcer, der bar løfter om den gyldne fremtid i sig. Den arbejdskraftintensive modernisering skulle af den grund ikke alene vurderes i forhold til, hvad den var, men også i forhold til, hvad den ville. Der var derfor i mindre grad tale om en

glorificering af monotont arbejde end om en romantisering af de blå myrers mirakuløse bedrifter: "Kilometerlangt kører han forbi lange rækker af kærre skubbet af mennesker – tomme kærre i den ene retning, læssede i den anden, tusind kærre, totusind kærre på en eneste byggeplads. I hele landet må det være over 100 millioner håndkærre eller bærekurve, som hver dag bliver skubbet og båret frem og tilbage. Hundrede millioner kærre, hver enkelt (groft vurderet) med en halv kubikmeter jord, sten eller kunstgødning, og hver enkelt læsset i gennemsnit tyve gange om dagen – mange bjerge altså, som Kina dagligt flytter" (Klaus Mehnert: Kina i dag – beretning og kommentar, Kbh. 1975, s. 205-206). Selvom udlændingene langt fra altid delte kinesernes ukomplicerede forhold til ny teknologi, satte de sjældent spørgsmålstegn ved deres tekniske snilde. Resultatet var en unik moderniseringsproces, som foregreb kapitalismens systemiske svagheder og i særdeleshed dens sociale problemer. Kun herved var det muligt på ny at fejre den industrielle revolution så sent som i ungdomsoprørets epoke.

Navnlig fordi den kollektive modernisering indfrieede befolkningens elementære behov, vakte den beundrende blikke. Den forøgede levestandard var ligesom den materielle vækst hævet over enhver diskussion: "Disse kendsgerninger kan ikke diskuteres. De har ikke noget at gøre med hvad Jan Myrdal kan lide eller ikke lide, tror eller ikke tror, eller hvad læseren måtte tænke eller ikke tænke om Jan Myrdal. Det er bare simple kendsgerninger" (Gun Kessle & Jan Myrdal: Kina – revolutionen går videre, Kbh. 1972, s. 66). Folkerepublikken havde således et velfungerende socialt sikkerhedsnet, der ikke nøjedes med at tilbyde ydmygende socialhjælp men garanterede alle fundamental tryghed. For en af Lis Andersens medrejsende var helhedsindtrykket så positivt, at hun på hjemrejsen satte spørgsmålstegn ved den vestlige velfærdsmode: "Ved du hvad, Vesten er jo ikke noget velfærdssamfund! Velfærd beror på sundhed og arbejdsmuligheder, tilfredshed og livsglæde. Det har de her" (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus

1968, s. 142). Sundhedssystemet tiltrak sig særlig international beivågenhed, idet det på mindre end 25 år havde opnået imponerende resultater. Dels ved at vægte forebyggelse frem for helbredelse og dels ved at sende de berømte barfodslæger ud i rismarkerne og dermed sikre, at sundhedsplejen nåede folket. Forfatterne var imidlertid ikke blinde for, at den generelle levestandard var lav. Men ved at henvise til Kinas semi-koloniale fortid foretog de en kontekstuel omdefinering, hvor den socialistiske fattigdom blev anset som et midlertidigt fænomen. Den materielle vækst skabte nemlig håb om, at fattigdom snart ville være en saga blot i en nyindustrialiseret Folkerepublik. Da KR blev anset som et enestående forsøg på at udrydde alverdens uligheder, var Kina samtidig et af verdens mest egalitære samfund. Lighedsidealet kom til udtryk i konsekvente bestræbelser på at eliminere alle sociale modsætninger mellem parti og folk, land og by, kvinder og mænd, bonde og arbejder og håndens og åndens arbejde.

KR havde selvsagt en særstilling i det imaginære Kina. Den var ikke alene hovedårsagen til, at de fleste gæster rejste til landet, men udgjorde også en overdeterminerende beivågenhed, som foranledigede de øvrige indslag i kommunistisk rationalisme. Forfatterne accepterede maoisternes proklamationer om, at KR var en klassekamp mellem idealistiske socialister og pragmatiske teknokrater, hvor førstnævnte forfægtede den maoistiske linie og sidstnævnte den liuistiske linie. Præsidenten Liu Shaoqi blev beskyldt for at konspirere med Sovjetunionens revisionistiske forrædere og udråbt til Kinas Khrusjtjov. Antirevisionismen handlede derfor om intet mindre end verdensrevolutionens skæbne. Da der samtidig var tale om en fordækt kontrarevolution fra magtens centrum, måtte maoisterne konstant være på vagt over for skjulte fjender. Kun ved at underminere KKP's demokratiske centralisme og søge allierede i en politiseret rødgarde kunne Mao gøre sig håb om at vende den historiske udvikling. Den uortodokse massemobilisering af hidtil uset omfang var utvivlsomt formandens dristigste handling overhovedet,

da konflikterne i toppen af partiet hurtigt forplantede sig til bunden af samfundet. Det var tydeligt for enhver, at massernes opgør med partipampere og bureaukrater ikke foregik med fløjshandsker. Alligevel hævdede flertallet af forfatterne, at vestlig misinformation overdrev omfanget af voldelige sammenstød. Mao skulle desuden ikke klandres for rødgardens ungdommelige kådhed og skånselsløse optræden, der syntes ubetydelig med udsyn til fremtiden: "Selv om det er helt korrekt, at der er blevet begået fejltagelser og yderligheder under denne omvæltning, vil en mere objektiv bedømmelse formentlig om nogle få år bedømme kulturrevolutionen som et særdeles betydningsfuldt skridt mod virkeliggørelsen af socialismen i Kina og absolut nødvendigt i landets Lange March mod fremtiden" (Han Suyin: Kina år 2001, Kbh. 1972, s. 197). KR var først og fremmest et enestående eksperiment i såvel demografisk, ideologisk som social forstand og dens intensitet blev anskuet som et udslag af dens sociale idealisme.

KR's reformer tog sin begyndelse indenfor kultur- og uddannelsespolitikken, der begge spillede en afgørende rolle for borgernes ideologiske bevidsthed (deraf navnet kulturrevolution). På den kulturelle front udfordrede maoisterne den feudalistiske kulturkløft ved at understrege kunstens klassekarakter. Kunst skulle ikke alene være om og for proletariatet men også af proletariatet. Lis Andersen godtog maoisternes krav om propagandakunst via en kontekstuel omdefinering i klassekampens navn: "Skønt vi er vant til at se anderledes på tingene, forekommer det mig alligevel rigtigt, at det politiske her kommer først. Ingen, som har sat liv og helse ind for revolutionen, bryder sig om at se de gamle tilstande forherliget. Mere er der vist ikke at sige om den ting" (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus 1968, s. 91). Da amatører fik mulighed for at udfolde sig, gav det sig officielt udslag i en opblomstring af kulturlivet. Selvom mange forfattere opfattede Jiang Qings kunstideal som monotont, øjnede meget få, at Kina reelt blev omdannet til en kulturel ørken på grund af (selv)censur. På den uddannelsesmæssige

front udfordrede maoisterne den konfuzianske elitisme ved at gå i brechen for en generel sænkning af det faglige niveau. Det første konkrete udslag af reformerne var, at uddannelsessystemet lukkede. Hvad der skulle have været en midlertidig foranstaltning udviklede sig til et totalt ophør af al akademisk virksomhed fra 1966 til 1971. Hele Kina blev i stedet omdannet til én stor revolutionær klasse, hvor elever først skulle lære at lave revolution som rødgardister og siden lade sig genopdrage som bønder og arbejdere. Proletariske intellektuelle skulle ideelt fremstå som røde eksperter, men i realiteten satsede flere på partifarven end på ekspertisen, der let bragte intellektuelle på afstand af folket. De borgerkrigs-lignende opgør mellem lærere og elever og mellem elever internt generede ikke forfatterne synderligt. De drog i stedet paralleller til studenteroprøret i vesten, hvor Maos radikale pædagogik og afsky for traditionelle eksamener var sød musik i progressive ører.

Rødgardens hærgen og KR's vold forhindrede ikke forfatterne i at antage, at der herskede lov og orden i det imaginære Kina. Fastboende europæere bekræftede over for Stigø, at politi med god grund var fraværende i hovedstaden: "...selvom der var mange millioner mennesker samlet i Peking, hørte man aldrig om drab, røveri eller andre former for forbrydelse. Her havde kommunisterne virkelig formået at skabe fredelige tilstande. Man ville aldrig blive antastet, om man så gik i de mørkeste gyder. Det lød sukkersødt – en storby og ingen kriminalitet?" (Sven Stigø: Tak for sangen Kina, Kbh. 1968, s. 67). Der var oven i købet tale om særlige socialistiske retstilstande, der dels var befriet for kapitalistisk berigelseskriminalitet og dels nød godt af en udstrakt social kontrol. En tilbagevendende oplevelse var, at værterne kom styrrende med gæsternes kasserede ejendele inden afrejse, da de troede, der var tale om forglemmelser. Det gælder for eksempel Lis Andersen: "Da vi skulle rejse, mødte tjenerne ved bussen med en af rejsefællernes bukser og en hullet undertrøje, han ikke kunne slippe fri for. Dertil min tomme vitaminæske og en anden deltagers sammenkrøllede og itu-

revne stråhat, som jeg havde spået, hun aldrig ville blive af med. Den var nu så omhyggeligt som muligt glattet ud, så man godt kunne tro, den engang havde været en hat” (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus 1968, s. 222). Kunne man tænke sig en smukkere anekdote om spartanske kineseres møde med forbrugersamfundets smid væk kultur?

Da den forsvindende kriminalitet på det nærmeste overflødiggjorde politi og domstole, erstattede folket dets rolle. Hvad enten som udtryk for en eksotisk bortromantisering eller en socialistisk bortrationalisering så forfatterne stort på borgerlige frihedsrettigheder. De var i højere grad optaget af den progressive resocialisering, der fremgik af filosofien om at redde patienten ved at helbrede sygdommen. Hovedformålet med genopdragelsen var en indre tankeomformning på baggrund af en ydre miljøforandring. I forlængelse heraf var KR's hovedformål ikke at udrense partikadrer, men i stedet at indgive dem den rette overbevisning. For flertallet af forfatterne var hjernevask snarere et spørgsmål om at vaske hjernen ren end om at vaske hjernen ud. Da de ikke selv risikerede at skulle lægge krop til processen, kunne de anskue genopdragelsen filosofisk. Selvkritik og samtalerapi var væsentlige terapeutiske praksisser. Hvis kammeratlig kritik og offentlige kritikmøder var utilstrækkelige, kunne genopdragelse i basis komme på tale. Da den socialiserede produktion var friholdt for kapitalismens fremmedgørelse, udgjorde fysisk arbejde et privilegeret lærestykke i socialismens basis. Arbejdsophold på landet var en anden måde at komme i kontakt med masserne på, idet Mao i modsætning til de fleste andre marxister udviste foragt for bylivet. Genopdragelse i basis forblev dog et af de mest kontroversielle aspekter i det imaginære Kina, da det er påfaldende, at processen ofte udmøntede sig i latrintømning og andre traditionelt foragtelige arbejdsopgaver. Stigø var ikke ene om at fornemme, at genopdragelsen let kunne opfattes som en straf, der kun førte til en halvhjertet tankereformation: “Professorer ved Universitetet, havde vi hørt, gik og fejede gange, mens de tænkte over deres

fejl. Når man sådan har gået og fejlet et års tid, og måske ofte hentes frem til selvkritik, skal man være meget stejl, hvis ikke man finder ud af, at det kinesisk-kommunistiske system baseret på formand Maos lære er det eneste rigtige og fornuftige på denne jord, og at man har været en tåbe i sit liv, at man ikke meget tidligere havde fundet ud af det” (Sven Stigø: Tak for sangen Kina, Kbh. 1968, s. 108).

Kommunistisk børnelærdom forårsagede, at almen ytringsfrihed og borgerligt demokrati var overflødige bestanddele af det imaginære Kina. De berømte vægaviser og storskrifttegnplakater vidnede ikke desto mindre om, at en hidtil uset grad af fri meningsdannelse herskede under KR. Selvom demokrati ikke blev anset som noget mål i sig selv, tydede massemobiliseringen på en omfattende demokratisering. De udenlandske gæster observerede mobiliseringen ved gigantiske parader, der vidnede om en af verdenshistoriens største massebevægelser. Da masserne fremover skulle udgøre en antitese til et bureaukratisk parti, lignede KR en lektion i massedemokrati fra neden, der svarede til Pariserkommunens idealer. Selv efter at reorganiseringen af KKP tog fart sidst i 1968, vedblev partiet med at spille en tilbagetrukket rolle, da visionen om ét stort folkekommunernes Kina forblev mere attraktiv for forfatterne.

Eftersom maoismen spillede en stor rolle i den folkelige bevidstgørelse, blev maoistiske klassikere publiceret og distribueret i astronomiske oplag. Ikke kun kineserne men også udlændingene blev opfordret til indgående studier af Maos skrifter og især Den Lille Røde. Når udenlandske gæster accepterede maoismens kolossale udbredelse, var det hovedsageligt fordi, der var tale om en folkelig ideologi. Det betød derfor mindre, at Maos metaforer sjældent var stort andet end banale sandheder. Hvis dogmatisme og papegøjeri ikke tog sig ud som henholdsvis kommunisme og kollektivism, blev de lidet flatterende fænomener tilskrevet befolkningens lave uddannelsesniveau. Det samme gjaldt postulaterne om maoismens mirakuløse bedrifter, der oven i købet blev omtalt med den største selvfølge.

Forfatterne hæftede sig først og fremmest ved, at maoismen var en emancipatorisk ideologi, som gav konkrete resultater, da erkendelsen gik fra praksis til praksis.

I kraft af KR's fortræffeligheder og maoismens kvaliteter måtte de maoistiske ledere vække stor opmærksomhed. De havde i langt højere grad end forfatterne magt, som de havde agt. Lederne adskilte sig desuden ved at være radikale, hårdføre og puritanske. Da de i modsætning til vestens opportunistiske statsledere havde intimt kendskab til folkets behov, skræmte magtkoncentrationen ikke gæsterne. For Lis Andersen var det netop kombinationen af Maos folkelige popularitet og intellektuelle kapacitet, der afvæbnede enhver kritik af regimet: "Nej, i et land, hvis prunkløse 'formand' efter bedste kinesiske mønster er en lyriker og filosof, hvis stilfærdige smil og sans for humor deles med hele folket, behøver man ikke at frygte diktatur i den forstand, vi kender det andetsteds fra" (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus 1968, s. 201). Forfatterne betragtede i stedet de sociale ingeniører som en forudsætning for KR's succes og projicerede deres personlige kvaliteter over på det regime, de forvaltede. Det var dog ikke radikale frontfigurer som Lin Biao eller Firebanden, der nød størst anerkendelse. Den besindige Zhou Enlai blev i langt højere grad en levende legende. Også myterne om Mao Zedong overskyggede totalt formandens tidligere fejltagelser. Den første blandt ligemænd blev ikke alene udråbt til det nye Kinas skaber, men forblev også dets politiske frontfigur frem til sin død. KR blev således anset som Maos afgørende forsøg på at realisere sin kommunistiske utopi og som kulminationen på hans æra. Forfatterne kunne imidlertid ikke undgå at bemærke den voldsomme kultdyrkelse, som gjorde sig gældende fra 1966-69. De hæftede sig imidlertid ved, at Mao selv udtalte sig kritisk om kulden, og at han blot af strategiske årsager anvendte sin personlige prestige til at mobilisere masserne.

Maoistiske helte bekræftede, at revolutionær romantik var andet end revolutionære operaer, idet overmennesker af kød og blod

indstiftede et nyt proletarisk ideal. Dog først posthumt, så heltene ikke kunne begå levende menneskers dumheder. Kendetegnet for de maoistiske helte var, at de var modige, næstekærlige, selvopofrende og klarsynede, havde ledelsesevner og uantastelige moralske kvaliteter. Dyderne kom til udtryk i en serie af små grønspættegerninger, som enten udspillede sig i hverdagslivet eller i heroiske øjeblikke af nationens historie. Også de mere dødelige kineseres nye moral og uselviske adfærd vidnede om, at det socialistiske menneske var ved at opstå for øjnene af forfatterne. Især de unge generationer fremstod som børn af deres tid. Selvom ikke alle var overbeviste om, at dette nye pragtekseplar af homo sapiens var levedygtigt, lovpriste mange forfattere maoisterens ambitioner om at konfrontere egoismen og dermed udfordre civilisationens grænser. Flere antydede ligefrem, at Folkerepublikken befandt sig på tærsklen til en kommunistisk æra, og at frihedens rige var ved at materialisere sig: "Gårsdagens imperier er borte, og vore dages er i færd med at bringe sig selv til fald. Det, der allerede er klart, vil endnu en tid blive ivrigt benægtet, men fremtiden er allerede trådt ind i nutiden. År 2001 er begyndt i Kina i dag" (Han Suyin: Kina år 2001, Kbh. 1972, s. 241). Først i slutningen af KR's æra vendte mange tilbage fra fremtiden for at kaste vemodige blikke på Folkerepublikkens gyldne tid før KR's kaos. Sidstnævnte replik kan passende bygge bro til kinesisk eksotisme, der strukturerer det imaginære modbillede til kommunistisk rationalisme.

Kinesisk eksotisme

Kinesisk eksotisme omhandler snarere ubevidste og eksotiske længsler end bevidste og rationelle erkendelsesinteresser. Analysen tager derfor afsæt i de rejsendes emotionelle reaktioner på mødet med KR's Kina, da de må formodes at have haft betydning for det imaginære Kinas reproduktion. Flere af forfatterne oplevede et øjeblikkeligt kulturшок, så snart de satte fødderne på kinesisk grund. Kulturшокet relaterede sig til en følelse af at være frem-

med, som blandt andet hidrørte fra fysiske forskelle mellem kinesere og europæere. Mehnert følte sig som dumpet ned fra en fremmed planet: "I Kina følte jeg mig lige så påfaldende som en skallet i selskab med The Beatles, som en nøgen blandt påklædte" (Klaus Mehnert: Kina i dag – beretning og kommentar, Kbh. 1975, s. 36). Sproglige forskelle var ligeså håndgribelig en barriere, der vanskeliggjorde kommunikation, om end flere oplevede en sublim nonverbal kontakt med især kinesiske børn. Kulturelle forskelle var en mere diffus barriere, der særligt kom til udtryk i lede over kinesernes overhøflige omgangsform. Bran-ners tolk følte sig flere gange krænket over forfatterens nærgående spørgsmål og replicerede ved én lejlighed kort for hovedet: "Du vil have noget at vide af privat art. Men en kineser har ikke noget privatliv i jeres forstand" (Jens Branner: Kina i kulturrevolution – fodnoter fra en revolution der fortsætter, Kbh. 1975, s. 16). Til sidst lykkedes det dog Branner at fremprovokere tolkens uforbeholdne mening om udlændinge: "I er borgerlige, selv dem som kalder sig vores venner er inderst inde borgerlige. I har aldrig oplevet vores virkelighed" (Ibid., s. 23). Enkelte indså i forlængelse heraf, at manglende anonymitet og kulturelle forskelle forhindrede dem i at opleve KR's Kina. Selvom eftertiden røbede, at de skulle prise sig lykkelige for ikke at være blevet opslugt af KR's dynamik, begræd mange, at det abstrakte venskab mellem folk sjældent førte til konkrete venskaber mellem individer.

Opholdet i Folkerepublikken gjorde udlændingene opmærksomme på skæbnsvangre konsekvenser af vestens reaktionære udenrigspolitikker. Skønt stereotype sort-røde opfattelser til tider generede, virkede maoister-nes aktive antiimperialisme og -kapitalisme gerne bevidstgørende. Bredsdorff besøgte således et kinesisk museum, som udstillede "det kapitalistiske systems udelighed": "Det er hele systemet, som Kina her har lagt på lit-deparade, blottet og tilgængeligt for dissektion" (Jan Bredsdorff: Udsigt fra de hvide skyers bjerg, Kbh. 1968, s. 24). Mødet med vestens vrangside åbenbarede en latent skyldfølelse,

som enhver anstændig forfatter nødvendigvis måtte forholde sig til: "Og man måtte spørge sig selv: hvilken ret har vi fra den vestlige verden, der lige er vendt hjem efter at have plyndret verden i fire århundreder, fede og rige og fulde af bekymringer om kalorier – hvilken ret har vi egentlig til at snuse rundt her og se efter, om der er støv på det politiske klaver, og gøre os alle vore ædle bekymringer om, hvorvidt disse mennesker nu også har tilstrækkelige demokratiske rettigheder – de selvsamme mennesker, som vi før i tiden var aldeles ligeglade med, selv om millioner af dem måske druknede eller sultede ihjel?" (Hans Koningsberger: Kina på godt og ondt, Kbh. 1967, s. 29). Ideologisk fantasi spillede en afgørende rolle, da briternes Opiumskrig og amerikanernes Vietnamkrig indgik i danske forfatteres politiske selvforståelse. Det alment vestligt skyldkompleks opererede ud fra et imaginært verdensbillede, hvor den orientalistiske skillelinie mellem øst og vest indgik: "Ingen vant reaktion var mulig, når jeg fik vist de steder, hvor vi havde henrettet dem, de bygninger jeg havde til nabo, hvor vi havde indrettet fabrikker, der anvendte deres børn som arbejdskraft, de kontorer, retssale og politistationer vi havde bygget for at administrere dem" (Jan Bredsdorff: Udsigt fra de hvide skyers bjerg, Kbh. 1968, s. 39). Da mange ankom til Kina via Hong Kong, tjente kronkolonien ofte som modbillede til Folkerepublikken. Her stod kapitalismen ikke alene over for socialismen i forfatterens ideologiske fantasi, men også i den empiriske virkelighed. At kineserne oven i købet mødte udlændinge med venlighed og ikke hævnlyst, vidnede om, at de havde moralen på deres side.

Når skillelinien mellem øst og vest var så markant, skyldtes det navnlig de dobbelte standarder og kontekstuelle omdefineringer, der fulgte med fremmedgørelsen. Det var således ikke alle indslag i det imaginære Kina, som skulle bedømmes ud fra vestlige kriterier. Det lukkede Orienten kunne tænkes at være en hovedårsag til den orientalistiske skillelinie, om end enkelte pinde blev pillet ud af bambustæppet under ping-pong diplomatiet.

At forfatterne gang på gang befandt sig i en tilstand af spontan forbløffelse vidnede om, at det anderledes Orienten var en realitet både før og efter 1972. Det mystiske Orienten var en delmængde af det anderledes Orienten, der svælgede i Kinas ældgamle og uudgrundelige kulturhistorie: "Og hvad fik vi ikke fortalt fra denne kultur, der forekommer hemmelighedsfuld, fjern og storladet som Inkaernes, og som dog er os så nær, at den sidste kejser først er død for kort tid siden. Allerede på nuværende tidspunkt har jeg indtryk af, at om jeg så tilbragte hundrede år i Kina, ville jeg ikke nå at komme til bunds i blot en brøkdel af den gamle kultur, som findes her" (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus 1968, s. 18). Da riget i midten til tider så ud til at besidde en autenticitet, som vesten havde mistet, kunne det fremstå som det vise Orienten. Det gjaldt i særlig grad indenfor sundhedssektoren, hvor helbredende urter og magiske nålestik skabte opsigtsvækkende resultater.

Mødet med Orienten medførte endvidere enestående naturoplevelser. De vidner om, at kinesisk eksotisme direkte kan aflæses af rejseberetningerne, om end i mindre omfang end kommunistisk rationalisme. Landskabsbillederne havde ofte noget fortidigt over sig, som gjorde det rimeligt at karakterisere naturen som et nostalgisk landskab. Ikke mindst fordi Kina som tredje verdens land kunne fremtræde som substitut for den vestlige fortid, inden industrialiseringen og urbaniseringen tog fart. Selvom naturbeherskelsen medførte enkelte modifikationer, var det uforanderlige landskab nærmest en realitet: "Hvor bjergene begynder, følte vi os imidlertid sat årtier tilbage. Vejen blev smal, de spredte huse forekom lige så tidløse som muldyret og hestene foran kærrene. Kun er lastbilerne kommet i stedet for kamelerne" (Klaus Mehnert: Kina i dag – beretning og kommentar, Kbh. 1975, s. 28). Det varme og fugtige klima og de udstrakte vidder med rismarker, floder og bjerge var samtidig et særsyn for mange udlændinge. De fandt således et eksotisk landskab, der ikke lod sig domesticere som det nostalgiske landskab. Det eksotiske landskab kunne oven i købet ta-

ge sig ud som et mystisk landskab, der bød på templer, pagoder og klostre, ja selv på nattergale. I disse spirituelle og poetiske omgivelser var det for en tid muligt at glemme alt om KR's turbulens: "Vejret var meget fugtigt, klamt og varmt. Disen tog sig af og til sammen og skabte runde klare dråber, som faldt lydløst på søens vand. Ved bredderne stod gamle mænd og unge drenge med fiskestænger. Der var en bambusfløjtes sprukne tone i luften. Kulturrevolutionen lå fjernt. Var dette lidt af den slags Kina, man havde mødt i poesien, litteraturen og billedkunsten?" (Sven Stigø: Tak for sangen Kina, Kbh. 1968, s. 98).

Selvom mange af kinesernes kvaliteter var universelt indlysende, gled beskrivelserne ofte over i konstruktionerne den ædle vilde og den vise kineser. Når gæsterne ikke var blege for at drage vidtrækkende konklusioner om de mennesker, de sjældent kunne tale med, var det ved at beskrive dem kollektivt frem for individuelt. Nogle egenskaber var desuden synlige for enhver. Det gjaldt, når kineserne tog sig ud som et adræt folk, der endda kunne besidde en særlig orientalsk charme: "Smukke og slanke er de, de yngre med en teint, som ville få de fleste på vore breddegrader til at blegne af misundelse. Det skyldes tydeligt nok en sundhed, der kommer indefra, for alt, hvad der hedder skønhedscremer og anden make-up, så jeg ikke så meget som en antydning af" (Lis Andersen: Solopgang over Kina, Århus 1968, s. 23). Sundheden afspejlede, at kineserne nød fysisk udfoldelse, hvorfor de blev beskrevet som et flittigt folk. Da arbejdslysten hidrørte fra en solidaritetsfølelse, var de samtidig et samarbejdende folk. Lappede uniformsjakker vidnede ydermere om, at de var et puritansk folk. Fortidens trange kår havde således givet folket en lektie, som velfærdssamfundets børn manglede. Puritanismen var derfor ikke udtryk for forarmelse, men for sparsommelighed med statens ressourcer. Den enkle klædebon var tilmed praktisk og for kvindernes vedkommende sundere – om end mindre elegant – end vestligt modetøj: "Her er ingen kredsløbshæmmende b.h.'er, hofteholdere eller roll-ons, og for øvrigt heller aldrig

spidse eller højhælede sko” (Ibid., s. 22). Da puritanismen virkede ægte, var det nærliggende at antage, at kineserne var et autentisk folk: “Man føler, denne evne må bero på dyb respekt for verdensordenen, en ærbødighed, vi i Vesten forlængst har sat til, og sådan forholder det sig også” (Ibid., s. 20). Selvom maoisterne naturbeherskelse vanskeliggjorde en romantisering af en uspoleret naturtilstand, noterede flere, at samfundsindretningen forebyggede fremmedgørelse. Så hvis KR på den ene side lavede det bedste ud af folk, beskyttede den på den anden side oprindelige kvaliteter. Her i blandt en særlig orientalsk identitet, som afspejlede, at kineserne var et eksotisk folk med rødder i en klassisk kulturnation. På den baggrund kunne det se ud som om, kineserne var civiliserede mennesker og europæerne barbarer. De mest iøjnefaldende eksotiske kinesere tilhørte en af Folkerepublikkens etniske minoriteter. I blandt dem tibetanerne, der selv i det imaginære Kina havde en særstatus som symbol på vestens tabte spiritualitet. Uagtet at gæsterne første fik lov til at sætte fødderne på verdens tag sidst i KR’s æra, hvor Kina lærte at profitere på etnisk turisme.

Kinas særprægede befolkning skabte lige så særegne familier. De indgik i det imaginære Kina som en overvejende eksotisk konstruktion med genkendelige egenskaber i kraft af familiens universelle status. For flertallet af forfatterne var storfamilien den grundlæggende sociale enhed både før, under og efter KR, om end en minoritet omdefinerede skræmmebilledet af opløste kinesiske familier til en subkulturel utopi: “Med risiko for at bekræfte ængstelserne hos de journalister, som excellerer i beretninger om 'Mareridtet Kina', må man erkende, at i Kina er familien opløst” (Claudie Broyelle: Halvdelen af himlen – kvindebevægelse i Kina, Kbh. 1975, s.168). Da KR gjorde op med det kongfuzianske familiemønster, blev generationskløften gradvist udvisket. Familierne var på samme tid præget af en udpræget grad af kollektivism, som aflastede kvindernes dobbeltarbejde og forvandlede familien til en udadvendt social faktor: “Fra det pseudo-skjul som den var, bliver den

et basisfællesskab blandt andre, åben mod og i samliv med samfundet” (Ibid., s. 197). Socialiseringen havde samtidig tendens til at afmystificere hjemmearbejdet ved at synliggøre det. Præcis fordi familierne ikke blot var socialistiske men tillige orientalske, kunne forfatterne roligt beundre kollektivismen uden at ønske den indført i deres eget liv. Noget tilsvarende gjorde sig gældende for maoisternes spartanske og revolutionære bryllupper, som de fleste gæster sikkert ville betakke sig. Også kinesernes sexliv blev udlagt eksotisk. Da Kina lå udenfor den jødisk-kristne civilisation, behøvede puritanismen ikke være tegn på kvindeundertrykkelse. Derved bidrog kinesisk eksotisme til at tilpasse det imaginære Kina vestlige feministers fordringer om fri sex.

Den produktive fascination

Uden at forfalde til en endimensional konspirationsteori, er det hævet over enhver tvivl, at gæstfrihedsteknikker blev anvendt i KR’s Kina. Talrige passager i samtidens rejseberetninger vidner således om, at forfatterne konstant stødte på såvel iscenesættelse som korrumpation. Det var dog først i eftertiden, at det for alvor kom frem, at det søde rejseliv hovedsageligt var et udslag af raffinerede og dygtigt anvendte gæstfrihedsteknikker. Ikke mindst de franske maoister Claudie & Jacques Broyelle & Evelyne Tschirharts digre bekendelsesbog Hundrede blomster visner – parti og demokrati i Kina (1977/78) og Jan Bredsdorffs populære selvkritiske værk Revolution tur/retur (1978) har sammen med internationale værker som Simon Leys Chinese Shadows (1974/77) og Paul Hollanders Political Pilgrims – Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-1978 (1981-90) dokumenteret, at maoistiske værter systematisk manipulerede med gæsterne. Rejserne var derfor forudsigelige, og gæstfrihedsteknikker medvirkede utvivlsomt til at skabe det kulturrevolutionære drømmeland. Da rejseindtrykkene ofte var atypiske, hvis ikke ligefrem illusoriske, var et ophold i KR’s Kina en ringe garanti mod manipulation.

I det perspektiv kunne det se ud som om, at det forfatterne så, slet ikke var værd at se. Årsagen hertil var ikke alene, at synet var bedragerisk, men også at blikket var forudindtaget. Forfatterne var således udstyret med ideologiske fantasier, der bortrationaliserede empiriske uoverensstemmelse med deres egne erkendelsesinteresser. Det var netop fordi motivationen for at afsløre gæstfrihedsteknikkerne manglede, at de viste sig produktive. At intentionerne hos værter og gæster ofte var sammenfaldende, måtte Jonathan Mirsky sande, da en forhenværende KR-guide i 1979 erklærede: "Vi ønskede at bedrage dig. Men du ønskede at blive bedraget" (egen oversættelse) (Forord fra 1981 i Paul Hollander: *Political Pilgrims – Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-1978*, Lanham 1990, s. xxxix). Det harmoniske samspil mellem værternes iscenesættelse og gæsternes ideologiske fantasier er således hovedforklaringen på, hvorfor gæsterne ikke var mere på vagt overfor den systematiske manipulation, der tidligere var anvendt og afsløret i Sovjetunionen og Folkerepublikken. Gæsterne stillede sig med andre ord tilfreds med at se, hvad værterne foreviste, da det netop var, hvad de selv ønskede at se. Forfatterne var ikke dumme, men ønskede blot ikke at erkende, hvad de kunne vide.

Gæstfrihedsteknikker er derfor i sig selv utilstrækkelige redskaber til at forstå KR's fascination. Anskuet for sig udgør de højst nogle nyttige analytiske begreber, der angiver medvirkende årsager til at afvæbne kritik, fjerne tvivl og skabe sympati. Jeg konkluderer på den baggrund, at rejsernes forløb havde mindre betydning end gæsternes sindelag, og at de institutionelle årsager til manipulationen var underlagt de socialpsykologiske årsager til selvbedraget. Ideologisk fantasi er for mig at se en væsentligere forklaring på, hvorfor mødet med den empiriske virkelighed i KR's Kina blev underordnet forfatterens erkendelsesinteresser. De ønskede først og fremmest at tilegne sig en vision om det kulturrevolutionære drømmeland, der havde stor ideologisk betydning på hjemmefronten som en kulturel

metafor for ønsket om radikal forandring. Spørgsmålet var derfor ikke, om det imaginære Kina korresponderede med KR's Kina, men hvordan KR's Kina kunne konsolidere den ideologiske fantasi. Heri findes årsagen til, at det imaginære Kina forblev relativt uberrørt af KR's gru. Lige så uforståeligt det imaginære Kina forekommer på baggrund af KR's Kina, lige så forståeligt fremstår det på baggrund af samtidens Danmark. Identifikationen med KR's Kina var derfor ikke en pervers nødløsning for autoritære personligheder, men en nærliggende strategi for såvel fremmedgjorte som visionære intellektuelle.

Da KR var hovedårsagen til, at de fleste forfattere rejste til Kina, havde flertallet mere eller mindre åbenlyse maoistiske præferencer. Rejserne var for denne store kategori af gæster lige så meget en konsekvens af som en årsag til fascinationen. Forforståelsen havde samtidig tendens til at tilpasse det fremmedartede rejsemål en universel ideologi, hvorfor de rejsende oplevede en række déjà-vu oplevelser, der blot bekræftede, hvad de i forvejen vidste. Der eksisterede derfor en latent risiko for, at rejseberetningerne var halvt eller helt skrevne inden afrejsen. Det betyder ikke, at forfatterne var dogmatiske marxister-leninister. De var snarere egenhændige medløbere end politiske pilgrimme, idet det imaginære Kina – og i særdeleshed eksotismens Kina – var udtryk for særstandpunkter. Forfatterne gjorde ofte brug af uofficielle bortforklaringer for at kitte det imaginære Kina sammen. Kinesisk eksotisme var således en betingelse for, at det kommunistiske drama kunne genopføres, uden at forfatterne straks genkendte det som en farce og først posthumt som en tragedie.

Det var netop den uortodokse sympati for maoismen og KR's Kina, der gav det imaginære Kina stor identitetsmæssig betydning for en lille gruppe venstreradikale intellektuelle. Kombinationen af kommunistisk rationalisme og kinesisk eksotisme bød nemlig på enestående kvaliteter. Kvaliteterne indebar for det første, at det imaginære Kina kunne rumme snart sagt hvad som helst, og for det andet, at dens bagmænd blev udstyret med en sindrig

epistemologisk helgardering. Når ideologisk fantasi spillede en afgørende rolle for KR's fascination, var det præcis fordi, den epistemologiske helgardering skjulte det ideologiske projekts utopi. Dels ved at forvandle KR's Kina til det imaginære Kina og dels ved at forhindre, at eventuelle divergenser lå sidstnævnte til last.

Det imaginære Kinas rummelighed skyldes først og fremmest den usædvanlige inkorporering af kinesisk eksotisme, der normalt ikke tillægges nogen betydning i forbindelse med kommunistisk rationalisme. Inkorporeringen fører ikke alene til en markant udvidelse af det ideologiske univers, men også til en konsolidering af projektionen, da en (skjult) form for eksotisme kan indgå som fascinationsmoment. Det kulturrevolutionære drømmeland indeholdt derfor noget for enhver smag. Det er nærliggende at spørge sig selv om, hvorfor projektionen temmelig enestående kombinerede kinesisk eksotisme med kommunistisk rationalisme. Kildematerialets karakter og betydning spiller utvivlsomt en rolle: Rejseberetninger indeholder nærmest per definition et eksotisk indslag, og rejseberetninger fra KR's Kina havde af mangel på anden førstehåndsinformation stor betydning for KR's fascination. Kinas imaginære marginalitet spiller givetvis også ind, da orienten nemt tillægges særegne orientalistiske egenskaber. Den beskedne folkelige interesse for KR's Kina må ligeledes formodes at have styrket fascinationen, da den skabte stort spillerum for den imaginære geografi og forvandlede KR's Kina til et oplagt subkulturelt identifikationsobjekt. At de orientalske kvaliteter i mindre grad skyldes KR's Kina end forfatterens ideologiske fantasier forblev en hemmelighed, der til dels var sagen uvedkommende. Modbilledets primære funktion var at afføde en række dualismer, der via beundring af KR's Kina udtrykte kritik af vesten. Da forskellene på øst og vest ikke alene skyldtes antropologiske men tillige institutionelle forskelle, kunne modbilledet – med maointernes kyndige bistand – indbygges i en ideologisk fantasi, hvor imperialismen og kapitalismen blev udnævnt til de store skurke.

Den tiårige epoke bidrog yderligere til at

skabe dynamik i det kulturrevolutionære drømmeland. Hvor der i begyndelsen af KR's æra var lysår mellem de enkelte rejseberetninger, blev de sidst i epoken mere forudsigelige. Forklaringen er dels, at den politiske turisme gradvist blev mere og mere professionaliseret, og dels at der med tiden opstod ideologiske konventioner, som havde tendens til at fokusere interessen for det imaginære Kina. Det er iøjnefaldende, at den manifesterede kinesiske eksotisme fremtrådte klartest i begyndelsen af KR's æra for nærmest at forsvinde ud af billedet i slutningen af epoken. Senere blev den ideologiske kompleksitet et mere subtilt anliggende i overvejende rationalistiske rejseberetninger. Som kollektivt fænomen satte det imaginære Kina derfor gradvist grænser for de individuelle konstruktioner. Det betød ikke, at projektionen kom til at hænge logisk sammen, endstige entydigt determinerede rejseberetningerne. Paradokserne og rummeligheden bestod, så forfatterne fortsat havde rig lejlighed til at vælge individuelt fokus.

Ved at skifte perspektiv fra det imaginære Kina til dets ophavsmænd afslører kombinationen endnu en kvalitet, som ligger i forlængelse af den ideologiske udvidelse. Kombinationen rummer nemlig en epistemologisk helgardering af vidtrækkende konsekvenser: Alt, som unddrager sig kommunistisk rationalisme, indfanges af kinesisk eksotisme og vice versa. Forståelige ideologiske indslag kan med andre ord tilskrives kommunistisk rationalisme og uforståelige indslag kinesisk eksotisme. En universel genkendelighed får dermed sit erkendelsesteoretiske modstykke i en orientalistisk uforståelighed. Kinesisk eksotisme kunne således komplettere kommunistisk rationalisme ved at levere supplerende bortforklaringer. Helgarderingen gjorde sig imidlertid også gældende, når en særlig kinesisk hyperrationalisme skjulte en indre begrebslig modsætning, der rummede en subtil rationalistisk orientalisme, som var mindre gennemskuelig end den mere manifesterede orientalisme. Hyperrationalismen kunne nemlig forvandle kineserne til enestående skabninger med fabelagtige evner uden at vække anstød hos de

selverklærede rationalister. Ved at omdefinere ordinære til ekstraordinære fænomener bidrog begrebet til at omdanne KR's Kina til det imaginære Kina.

Imaginære skønhedspletter vidner dog om, at gæsterne ikke var totalt upåvirkede af den empiriske realitet i KR's Kina. Forfatternes erkendelse spillede dem imidlertid et puds, idet en til dels ubevidst men opportun kombination af selvmodsigende ideologiske fantasier lappede hullerne mellem vision og realitet. Der var derfor tale om en produktiv divergens, der medvirkede til at skabe selvbevidste venstreradikale intellektuelle. Først da de kulturrevolutionære tømmermænd så dagens lys, og det imaginære Kina mistede sin identitetsmæssige betydning, måtte forfatterne smerteligt sande, at det kulturrevolutionære drømmeland havde været gjort af drømme.

Noter

1. Min systematiske indgangsnøgle til litteraturen er *Dansk Bogfortegnelse* for årene 1965-1969, 1970-1972, 1973-1975 og 1976-1980. Jeg har primært identificeret Kina-bøgerne via opslagsværkets systematiske del (kategorierne 48.28 "Kina i alm." og 98.28 "Kinas historie") og sekundært via den alfabetiske del (hvad der står opført under "Kina"). Det er rimeligt at antage, at så godt som alle periodens publicerede rejseberetninger er at finde blandt disse referencer.

2. Min summariske udlægning af Zizeks teori stammer hovedsageligt fra Slavoj Zizek *The Sublime Object of Ideology*. Verso, London / New York 1995 (oprindeligt 1989).

3. Min summariske udlægning af Hollanders begreb stammer hovedsageligt fra Paul Hollander *Political Pilgrims – Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-1978*. University Press of America, Lanham 1990 (oprindeligt 1981-82).

4. Ovenstående analytiske ramme stammer fra to af forfatterens RUC-rapporter, der ligger til grund for artiklen. Dels i projektet *Billet til Utopia – en institutionel analyse af gæstfrihedsteknikker i danske rejseberetninger fra kulturrevolutionens Kina 1966-76* (Historie, RUC, Maj 1999) og dels i specialet *Det Indre Utopia – en socialpsykologisk diskursanalyse af danske rejseberetninger fra kulturrevolutionens Kina 1966-76* (IU, RUC, Juli 1999).

5. Distinktionen mellem mønsterinstitutioner og pottemkukulisser relaterer sig hovedsageligt til iscenesættelsens omfang. De fungerende mønsterinstitutioner var således langt bedre opbygget end Potemkins skødesløse kulisseyber, der ikke tålte et nærmere eftersyn.

6. Jeg forbigår det mere velklingende begreb orientalismens Kina, da fascinationen af det anderledes antager mangfoldige former. Asiens imaginære geografi er derfor ikke kun præget af den orientalistiske skillelinie mellem øst og vest, men også af talrige andre distinktioner. Selvom eksotismen gjorde sig gældende i forbindelse med det gamle Kina, nåede den aldrig samme højde som i relation til det spirituelle Indien (for Mahatma Gandhis vedkommende se Erik Kjærgaard i *Den jyske historiker* 77-78, 1997, 127-145).

7. "We wanted to deceive you. But you wanted to be deceived".

Kilder

Nedenstående fortegnelse angiver de 34 rejseberetninger, som danner baggrund for artiklen. Listen inkluderer først og fremmest alle dansk publicerede rejseberetninger i bogform fra tiåret 1966 til 1976, der enten direkte eller indirekte refererer til rejser i samme tidsrum. Derudover inddrages enkelte rejseberetninger fra tiden umiddelbart før og efter KR ud fra et væsentlighedskriterium. Disse atypiske kilder kan rubriceres i to: Den første gruppe rejseberetninger blev udgivet indenfor tidsrammen men omhandler tiden umiddelbart før KR. Den anden gruppe rejseberetninger er publiceret udenfor tidsrammen men er begået af velkendte forfattere, der refererer til KR. Den eneste markante undtagelse er Leys, 1974/77, der indtager en særstilling ved både at være teoretisk referencemateriale og kritisk rejseberetning uden på noget tidspunkt at være publiceret i Danmark.

Andersen, Lis, *Solopgang over Kina*. Aros, Århus 1968.

Björnberg, Arne, *Stormagten Kina i nærbillede*. Gyldendal, Kbh. 1976 (oprindeligt på svensk 1975-76).

Boelsgaard, Kurt, *Østen er rød – Kina i kulturrevolutionens kritiske kaos*. Stig Vendelkær, Kbh. 1967.

Branner, Jens, *Kina i kulturrevolution – fodnoter fra en revolution der fortsætter*. Carit Andersen, Kbh. 1975.

Bredsdorff, Jan, *Udsigt fra de hvide skyers bjerg*. Thaning & Appel, Kbh. 1968.

Bredsdorff, Jan, *Kina*. Gyldendal, Kbh. 1972.

Bredsdorff, Jan, *Revolution tur/retur*. Information, Kbh. 1979 (oprindeligt 1978).

Broyelle, Claudie, *Halvdelen af himlen – kvindebevægelse i Kina*. Tiderne Skifter, Kbh. 1975 (oprindeligt på fransk 1973).

Broyelle, Claudie & Jacques & Evelyne Tschirhart, *Hundrede blomster visner – parti og demokrati i Kina*. Tiderne Skifter, Kbh. 1978 (oprindeligt på fransk 1977).

Granqvist, Hans, *Kinas røde garde*. Spektrum, Kbh. 1967 (oprindeligt på svensk).

Grumme, Pernille & Jan Bredsdorff, *Kina – billedbog*. Chr. Erichsen, Kbh. 1968.

Han Suyin (pseudonym for Elizabeth Kuanghu Chou), *Kina år 2001*. Bramsen & Hjort, Kbh. 1972 (oprindeligt på engelsk 1967-72).

Himmelstrup, Kaj, *Det unge Kina – lille kinesisk samfundslære for danske børn*. Lindhardt og Ringhof, Kbh. 1976.

Hinton, William, *Hundreddageskrigen – kulturrevolutionen i Kina*. Politisk Revy, Kbh. 1974 (oprindeligt på engelsk 1973).

Humlum, Johannes, *Studierejse i Kina i 1972*. Fra Kulturgeografi 119, Århus 1972.

Humlum, Johannes, *I Kina 1972 – flodkontrol, kunstvandring, landvinding, amter, folkekommuner og produktionsbrigader*. Gyldendal, Kbh. 1973.

Kessle, Gun & Jan Myrdal, *Kina – revolutionen går videre*. MS, Kbh. 1972 (oprindeligt på svensk 1970).

Koningsberger, Hans, *Kina på godt og ondt*. Samleren, Kbh. 1967 (oprindeligt på engelsk 1966).

Leijonhufvud, Göran, *Kinesisk hverdag – livet i en folkekommune*. Gyldendal, Kbh. 1974 (oprindeligt på svensk 1973).

Leys, Simon (pseudonym for Pierre Ryckmans), *Chinese Shadows*. Penguin, Middlesex 1977 (oprindeligt på fransk 1974).

Mehnert, Klaus, *Kina i dag – beretning og kommentar*. Samleren, Kbh. 1972-75 (oprindeligt på tysk 1971-75).

Myrdal, Jan, *Fra en kinesisk folkekommune – mennesker i Liu Ling*. MS, Kbh. 1975 (oprindeligt på svensk i en længere udgave, oprindeligt på dansk 1965).

Myrdal, Jan, *Hvad sker der i Kina?*. MS, Kbh. 1977 (oprindeligt på svensk 1975-76).

Myrdal, Jan, *En kinesisk landsby 20 år efter*. MS, Kbh. 1983 (oprindeligt på svensk).

Newnham, T. O. Tung, *Kwo – en folkekommune i Kina*. Munksgaard, Kbh. 1971 (oprindeligt på engelsk 1967).

Riboud, Marc, *Kina på vej*. Hassing, Kbh. 1968 (oprindeligt på fransk? 1966).

Robinson, Joan, *Kina: økonomi og samfund – en introduktion til grundlæggende træk af det kinesiske samfund*. VDK, Århus 1974 (oprindeligt på engelsk 1972).

Selskabet til Kulturel Forbindelse med Hele Verden, *Landsbyer i alle lande – Kina: Tachai*. Skipper Klement, Fanø 1973.

Sjöholm, Lois, *Søren og Anne i Kina*. Branner og Korch, Kbh. 1969 (oprindeligt på svensk).

Snow, Edgar, *Den lange revolution*. Chr. Erichsen, Kbh. 1978 (oprindeligt på engelsk 1971-72).

Staf, Karl, *Maoismen – myte og realitet*. Tiden, Kbh. 1975 (oprindeligt på tysk?).

Stigø, Sven, *Tak for sangen Kina*. Branner og Korch, Kbh. 1968.

Valvanne, Birgitte, *På alfarvej i Kina*. Jespersen og Pio, Kbh. 1968 (oprindeligt 1964).

Venskabsforbundet Danmark-Kina, *Arbejdere i Kina. Kina-hæfte 1*, Århus 1975 (oprindeligt på svensk 1974).

Wørmer, Stig, *Teorien i praksis – indtryk fra en rejse i Den Kinesiske Folkerepublik*. Modtryk, Århus 1973.

Abstract

Erik Kjærgaard: Dreamland, Arbejderhistorie 3/2000, s. 1-21

With a starting point in the conspicuous historical change the Great Proletarian Cultural Revolution went through at the opening of the post-Maoistic era, there is a discussion of the fascination in the Cultural Revolution as it came to expression in travel descriptions and accounts by Danes in the period 1966-76. This fascination is viewed as a product not only of the external institutional circumstances but also of internal socio-psychological reasons. Although systematic staging of events and shameless use of corruption by the Chinese helped to create rosy travel accounts, the ideological fantasies of the writers were by far the decisive factor. These fantasies can be best interpreted as an ingenious mixture of communist rationalism and Chinese exoticism, which created a large ideological scope and a subtle closed epistemological thinking. The latter prevented the writers from realising the difference between the imaginary China and the real China of the Cultural Revolution, until the Cultural Revolution lost its importance as a source of identification.